

Doprinos poznavanju istarske povijesti. *Statuta Communis Duorum Castrorum = Statut Dvigradske općine: Početak 15. stoljeća*, prir. Jakov Jelinčić – Nella Lonza, Kolana od statuti, knj. 1, Državni arhiv u Pazinu, Pazin – Kanfanar 2007., 358 str.

Tekst statuta istarskoga grada Dvigrada, koji najvjerojatnije potječe s početka 15. stoljeća, iznova je objavljen 2007. godine. Ovoga puta to nije učinjeno da bi poslužio kao temeljna zakonodavna isprava toga grada, koji je u međuvremenu nestao u neumoljivom vrtlogu zbivanja, već da bi se javnosti, bilo laičkoj, bilo stručnoj, pružio uvid u djelić istarske prošlosti. Novoobjavljeno je izdanje obogaćeno priložima različitih stručnjaka, koji su sa svojih gledišta razmotrili tu vrijednu srednjovjekovnu istarsku građu. *Statuta communis Duorum Castrorum* ili *Statut Dvigradske općine* dokument je čiji izvornik nije sačuvan, međutim najstariji je prijepis s arhivskih polica bliže očima javnosti premjestio tim stručnjaka u sklopu projekta Državnog arhiva u Pazinu. Njegovom objavom najavljena je čitava edicija nazvana *Kolana od statuti* (ogrlica od statuta), koja bi, najavljuju njezini začetnici, trebala obuhvatiti sve statute gradova današnje Istarske županije. Izdanje, osim prijepisa i prijevoda tog srednjovjekovnog dokumenta, sadrži pregled povijesti Dvigrada i njegove okolice te pravno-povijesnu analizu. Nadalje, tu su i informacije o samom rukopisu te kazalo pojmova.

Statut Dvigradske općine tvrdo je ukoričen, a korice prekriva fotografija uveza u koji je rukopis umetnut 1930. godine u Veneciji i koji je bio učvršćen metalnim zakovicama. Nosi dvojezičan latinski i hrvatski naslov i velikog je formata (23,5 puta 33 centimetra). Bavljenje tekstem olakšavaju dvije trake koje se mogu umetnuti na mjestu gdje je prekinuto čitanje. U sklopu izdanja, na stražnjoj korici iznutra, nalazi se CD praktično pakiran u jednostavnu prozirnu PVC košuljicu, prikladno ukrašen dvobojnim, crveno i crno otisnutim tekstem statuta. Na njemu je još jednom preslika statuta, i to u dva dokumenta: jedan sadrži korišteni latinski tekst, a drugi talijanski prijevod koji možda potječe iz 17. stoljeća. Uvrštenje elektroničke verzije tekstova olakšava paleografsko i drugo stručno bavljenje ovim gradivom.

U maniri srednjovjekovnih pravnih dokumenata u tiskanju knjige korištene su crvena i crna boja. Dvojezični naslovi riješeni su tako da je latinski naslov tiskan crvenim, a hrvatski ili talijanski crnim slovima. Također, crvena boja jasno odvaja transkript od prijevoda, koji se nalaze na nasuprotnim stranicama. Jasno je da takva podjela, osim estetske, ima i praktičnu ulogu. I supostavljanje transkripta i prijevoda za svaku je pohvalu jer pošteđuje napornog listanja u potrazi za prijevodom ili, pak, prijepisom. Priređivači su dosljedni dvobojnosti i u kazalu pojmova, pa su i u njemu u latinskom dijelu slova crvena, a u hrvatskom crna, dok naslovi ostaju crveni kod sažetaka na različitim jezicima.

Iako bi vizualni dojam zacijelo bio bolji da je čitava knjiga tiskana na papiru iste boje, od žutog papira ostalih stranica "Preslici izvornika" (67-180) odvajaju se bijelom bojom papira znatno više kvalitete. S druge strane, to olakšava lociranje stranica faksimila, pa se možda može smatrati namjernim činom izdavača. Glede numeriranja, valja napomenuti da je faksimil uključen u brojenje stranica, ali njegove stranice nose posebne paginacijske oznake. Trebalo je ili i njih označiti brojevima kao i ostale ili, smatrajući ih prilogom knjizi, ne uzeti ih u obzir pri numeriranju ostatka knjige. U prilogu potonjem ide i činjenica da stranice statuta na preslici imaju vlastitu folijaciju i paginaciju.

Kada je riječ o sadržaju edicije, nakon predgovora (7-9) urednice Tajane Ujčić, u kojem saznajemo s kojom je namjerom i koliko truda uloženo u priređivanje ovoga statuta, slijedi osam stranica poglavlja "Osnovna obilježja dvigradskog statuta" (11-18) Jakova Jelinčića. Čitatelj ovdje saznaje da je dosad objavljen čitav niz istarskih srednjovjekovnih statuta međutim bili su pripravljeni prema danas zastarjelim načelima izdavanja, a i naknadno su pronađeni rukopisi sa starijim ili, pak, potpunijim primjercima. Tako je primjerice i Dvigradski statut već objavio Mirko Zjačić, i to 1961.-62. u *Vjesniku Historijskog arhiva u Rijeci*, pruživši transkripciju popraćenu tek uvodnim notama, velikim dijelom i zato što mu nije bio poznat talijanski prijepis uz pomoć kojeg bi dopunio nedostajuće dijelove. Jelinčićeva je transkripcija najpotpunija dosad, a izrađujući prijepis ovoga statuta, koristio se Zjačićevim te ispravio propuste koje je uočio i cjelokupni tekst prilagodio suvremenijim standardima objavljivanja.

Priređivačima ovoga izdanja bila su poznata dva rukopisa Dvigradskog statuta: stariji, koji se čuva u Državnom arhivu u Pazinu, pod signaturom HR-DAPA-424, Zbirka statuta, knjiga 4., i taj je na latinskom, te drugi sačuvani, ali kao prijevod na talijanski jezik, koji je pohranjen u knjižnici Državnog arhiva u Trstu (*Biblioteca di Archivio di Stato di Trieste*), pod inventarnom oznakom CA 734. Govoreći o načelima priređivanja, Jelinčić kaže da se koristio latinskim tekstom, a povremeno bi se poslužio talijanskim ako je smisao latinskog teksta bio nejasan ili ako su glave nedostajale iz latinskog rukopisa.

Jelinčić je istražio i kako je spomenuto latinsko izdanje dospjelo do Državnog arhiva u Pazinu tei detaljno opisao izgled i sadržaj latinskog kodeksa koji je držao u rukama. Veli kako je prvotno imao 63, dok je danas ostalo 57 pergamentnih listova, kako se u kodeksu prati nekoliko folijacija te da se na marginama nalazi niz zapisa i proba pera, za koje navodi i stranice na kojima se nalaze. Dokument na osnovi toga što je pisan knjižnom goticom bolonjskog tipa i još nekih indicija smješta na početak 15. stoljeća. U bilješkama, osim što nabraja korištenu literaturu, analizira i zapise na marginama rukopisa. Iznosi ukratko i pregled sadržaja dokumenta, koji uz tekst samog statuta sadrži još i dukale te odluke mletačkog sindika i dvigradskog vijeća. Imajući u vidu da su pregledno protumačene značajke jezika i pisma, a iznesena su i načela prema kojima je gradivo priređeno (prema *Pravilima o izdavanju građe* Jakova Stipišića iz knjige *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*), Jelinčićev uvodni tekst zaslužuje da ga se nazove cjelovitim filološkim uvodom u jedan pravni dokument. Nužna bi bila tek jedna napomena: govoreći o tome kako pisanje nekih brojeva u Dvigradskom statutu gotovo uvijek odstupa od klasičnog latiniteta, klasičnolatinsku riječ za broj osamdeset napisao je *octuaginta*. Bolje bi bilo *octoginta*, što je pravilni klasičnolatinski oblik, dok je *octuaginta* kasnija analogija prema *septuaginta* (lat. sedamdeset). Svome uvodu Jelinčić je, u skladu s egditičkim pravilima, dodao i popis redaktorskih oznaka, a korisni podaci o podudarnostima statutarnih članaka proučavateljima su pruženi na uvid u usporednoj tablici sličnosti glava nekoliko drugih istarskih statuta.

Nakon ovog slijedi još jedan uvod, naslovljen "Dvigrad i njegovo područje – povijesni pregled" (19-31), u kojemu povjesničar Slaven Bertoša iznosi povijest ovoga grada koji se bio razvio na dva susjedna brežuljka u blizini luke Limske Drage. Oba su, i *Castel Parentino* i *Moncastello*, naseljena od prapovijesti, a iznova su utvrđena u šestom stoljeću, ali je do konca srednjeg vijeka preživio tek potonji te je nazvan imenom Dvigrad. Bertoša ukratko nabraja mijene dvigradskih gospodara, uključujući i činjenice iz crkvene povijesti, govori o ostacima

lokalne sakralne arhitekture, bunama i ratovima koji su zahvaćali to područje. Zanimljivo je kako je i na ovo malo mjesta uspio uklopiti migracijska kretanja stanovništva i potkrijepiti ih s prilično mnogo podataka iz isprava te približiti čitateljima onovremeni život podacima o sustavu ubiranja desetine i poreza te položaju doseljenika. Na dio teksta o doseljavanju i sukobima imigranata nastavlja se kratak uvod u dvigradsku antroponimiju, s obzirom na to da se iz tih podataka može iščitati etnička struktura stanovništva. Kratki pregled završava epidemijom kuge 1630. godine, koja je uništila dvigradsko stanovništvo, nakon čega su zapuštene poljoprivredne površine te je uslijedila malarija, koja je gotovo dokrajčila preostale žitelje, tako da je sredinom 17. stoljeća dvigradski kaštel opustio. Svjetovne i crkvene vlasti već su se bile preselile u obližnji Kanfanar, kaže Bertoša, a točkom na kojoj Dvigrad definitivno prestaje postojati može se smatrati prenošenje tabernakula iz dvigradske crkve svete Sofije u kanfanarsku svetog Silvestra. Bertošinu se tekstu mora priznati da obiluje nizom raznovrsnih informacija važnih za povijest dvigradskoga kraja, pa se katkada vrlo brzo izmjenjuju teme iz crkvene povijesti, konkretni podaci iz vrela, imena poznatih i manje poznatih osoba i drugo. No takav tekst izvršno ispunjava svoju ambiciju da upozna čitatelja s događajnicom toga kraja, a obilje navedene literature u bilješkama pruža zainteresiranima niz referenci za daljnja proučavanja.

Sljedeći je tekst, koji izravno prethodi prijepisu statuta, napisala pravna povjesničarka Nella Lonza. Pod naslovom "Pravna baština dvigradskog statuta" (33-64) autorica analizirajući statutarni tekst predočava stvarnu sliku onovremenih pravnih odnosa unutar te istarske općine. Ne postoje dva statuta koja bi bila ista, međutim postojali su predlošci s pravnim normama koji su ugrađivani u statutarne zbirke, o najvažnijim stvarima odlučivalo se u Veneciji, a mnoga pitanja svakodnevnog života rješavao je načelnik/rektor, piše Lonza. Dvigrad je imao i vijeće, koje su činili odrasli muški članovi "plemenitih" obitelji, a ono je donosilo propise, koji su morali biti usklađeni s Dvigradskim statutom i ne protiviti se dobrobiti Venecije. Autorica kaže da se ne zna točno kako je statut nastao; jasno je tek da su naslovi glava naknadno dodani i da su sročeni bez udublivanja u sadržaj. Govoreći o pravnoj zbilji, na temelju statutarnih odredaba rekonstruira elemente svakodnevne stanovnika Dvigrada i okolice. Najprije tumači općinske službe i pravila kojih su se njihovi obnašatelji morali pridržavati i prenosi koliko su za to prihodovali, zatim tematski rekonstruira dvigradsku svakodnevnicu: položaj žene u braku i izvan njega, tutorstvo nad djecom, nasljedno pravo, pitanja dosjeloosti i zastare, građanskog suda, ovrhe, kažnjavanja zločina i kaznenog postupka, blagdane i uobičajene obveze žitelja Dvigrada i drugo. Zanimljiva je Lonzina tvrdnja kako statutarno pravo "malokad nešto regulira u cjelini: zapisana pravna norma često samo nadopunjuje one koje već žive u praksi", koja nagovješćuje golemi splet normi lokalnog običajnog prava. Na kraju autorica ustvrđuje kako se Dvigradski statut može "čitati kao priča o jednoj istarskoj zajednici, o izazovima kojima je u svakodnevici bila izložena i pravnim sredstvima kojima se pokušavala s njima nositi". Lonza je doista tu priču iščitala i elegantno prenijela čitateljima u svom nešto dužem uvodnom poglavlju.

U dijelu knjige koji slijedi supostavljeni su transkripcija i prijevod (181-307) teksta Dvigradskog statuta tako da se na lijevoj strani nalazi latinski tekst, a na desnoj usporedno prijevod na hrvatski. Latinski tekst popraćen je bilješkama, u kojima stoje podaci koji pomažu njegovo razumijevanje, poput nekih pojmova ili nota koje upozoravaju na nepodudarnosti

unutar samog teksta, primjerice kada se naslovi glava koji su navedeni na početku statuta razlikuju od onih u samom tekstu. Na marginama uvijek stoje oznake folijacije rukopisa, koje sačinjava broj lista rukopisa i kratica za *verso* i *recto*, a prelazak na novu stranicu uvijek se označava razmakom od jednog retka i započetim novim retkom. Potonje olakšava praćenje i usporedbu prijevoda, prijepisa i statutarog teksta s faksimila. Također, kada su umetnute stranice talijanskog umjesto nedostajućih latinskog kodeksa označen je broj lista paralelnog talijanskog rukopisa.

Nažalost, dojam o izdanju narušavaju sporadični propusti u tekstu prijepisa. Osim nešto tipfelera (poput *aliqo* umjesto *aliquo* u C 75¹, ili u C 95 *ipsisus* namjesto *ipsius*, *ipis* umjesto *ipsis* u C 177, ili *parvoum* umjesto *parvorum* u C 149, kao i primjerice *possit* umjesto *possit* u C 97, itd.), tu je i jedna greška u započinjanju stranice. Konkretno u C 42 fol.19r završava prekinutom riječju *pa-*, koja se nastavlja na fol.19v *-trono*, a u prijepisu je pogrešno rastavljeno *pat-rono*. Riječ je naravno o sitnom propustu, kao što je također manji grijeh nekonzistentnost u pisanju brojeva: primjerice u C 62 u rukopisu stoji *XXti*, što je prepisano kao *viginti*, ali, recimo, u C 92 broj *XXXI* prepisan je tako kako stoji u rukopisu, rimskom brojkom. Logičnije bi bilo da je transkripcija ujednačena, pa da se broj ili uvijek piše punom riječju ili, pak, da se prepisuje onako kako stoji u rukopisu, što daje vjerniju sliku dokumenta, a ne kosi se s pravilima izdavanja starih tekstova.

Priredivač je i sam u svom uvodu upozorio na različitost oblika i nekonzistentnost grafije, pa to daje naslutiti da će se pridržavati pravopisnih rješenja iz rukopisa. No već u C 1 rukopisno *afferrat* ispravio u *afferat*. Tu bi se moglo pozvati na Stipišićevo² upozorenje da nije cilj teksta doslovno prenijeti pravopis, ali mislim da bi bilo bolje tu riječ označiti brojkom, pa je u bilješki ispraviti u *afferat*. Naime, i jezične i pravopisne greške dio su srednjovjekovnog teksta i govore o onovremenom sustavu obrazovanja i stavu prema jeziku. Zato ih ne bi trebalo izbacivati, već, ako ometaju razumijevanje, ispravljati u bilješkama. Isto tako, primjera radi, u C 39 u naslovu glave *revellantibus* je ispravljeno u klasično *revelantibus*. Ne bi li onda trebalo učiniti i obratno, pa i geminate pisati tamo gdje bi one trebale stajati u klasičnom latinskom? Ne, jer bi to promijenilo izgled srednjovjekovnog teksta jednako kao što to mijenja ovakvo ispravljanje.

Transkripcije poput *in tromittere* umjesto *intromittere* u C 40, *obligatio* umjesto *obligacio* u C 90 ili *solutionis* umjesto *solucionis* u C 104 ne nanose znatnu štetu tekstu: gotičko su *t* i *c* katkada gotovo identični, pa ih je bilo lako zamijeniti. Za oblik *pignorationis* umjesto rukopisnog *pignorationis*, također u C 104, jasno je da se radi o previdu kakav nastaje kada prepisivač očekuje uobičajeniji oblik riječi, a tako je zacijelo i u slučaju *extimatores*, odnosno, kako je prepisao, *extimatores* u C 3 (klasičnolatinska riječ zapravo je *aestimatores*). Na nekoliko mjesta umjesto *cañcellarius* prepisano je *cancellarius*: u C 129 dva puta, te jednom u C 181, a na jednom mjestu, također u C 129, transkribirano je međutim *cañcellarius* namjesto rukopisnog *cañcellarius* s jednim *l*. U C 120 transkribirano je *arctetur* na mjestu rukopisnog *artetur*, a u C 132 prepisano je *contingerit* mjesto *contigerit*, kako stoji u rukopisu, iako bi klasičnolatinski oblik bio upravo *contigerit*. Nadalje, u 56. glavi ispravljajući *vendes* u *vende[n]s* priredivač se bio dosjetio svoju

¹ U daljnjem tekstu C je kratica za *capitulum*; f za *folium*, v za *verso*, a r za *recto*.

² Jakov Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, bilo koje izdanje.

intervenciju označiti uglastim zagradama. Možda bi bilo bolje da je jednako intervenirao kod navedenih primjera umetanja.

Transkript sadrži i neke ozbiljnije previde, primjerice, u C 26 treba stajati *dicti*, a ne *nostri*. Tu je naime pogrešno uočena kratica, pa je u skladu s time i pogrešno razriješena. U C 39 treba pisati *absque sacramento*, a ne *absque facto*. Riječ *sacramento* skraćena je, međutim priređivač nije opazio nadslovne znakove za kraćenje, pa je slijedom toga i jasno vidljivo s pogrešno zamišljeno za *f*. Zbog toga je previda rečenica postala nejasnom, što se odrazilo na prijevod koji glasi: (...) i bez [utvrđivanja] činjenice, a nakon ispravnog tumačenja kratice očito je značenje: (...) i bez zakletve. U C 90 također je jedna kratica prevedena: priređivač je naime u prijepisu napisao *integrali[ter]* dopunjavajući tekst rukopisa (dakako, ispravno se služeći četvrtastim zagradama), no u tekstu već stoji riječ *integraliter* (*integral'r*) tako da intervencija nije bila potrebna jer je riječ cjelovita. I u C 67 prevedena je kratica, a i izmijenjen je redoslijed riječi: tako u rukopisu piše *quicumque acceperit denarios*, što je prepisano kao *quicumque denarios accepit*. U C 70 zanemaren je nadslovni znak za nazal, gdje je umjesto *in contrario* trebalo prepisati *in contrarium*, a tako je i u C 95, gdje je zbog tog razloga pročitano *iudicet*, a piše *vindicet*.

Iako ovaj prikaz nema ambiciju ukazati na sva mjesta u kojima se transkripcija razlikuje od rukopisa, upadaju u oči još neka čitanja: primjerice u C 178 pogrešno je pročitano *daciarii* gdje u rukopisu piše *daciariis*, u C 38 u transkripciji stoji *mittat* umjesto *mittet*, a u C 61 *debeat* umjesto *debeant*; dok u C 108 treba pisati *quod*, a ne *quo*. U rukopisu je jasno vidljivo *super aliqua re* (C 44), a ne *super aliquas res*, kako je priređivač prepisao. U C 89 *designatorum* je omaškom postalo *consignatorum*, a u C 102 *eum* je pretvoreno u *reum*.

Zanimljivo je, nadalje, kako priređivač tretira imena svetaca, ispravljajući neka od njih, a da nije uvijek jasan razlog korekcije s obzirom na to da ona nije dosljedno provedena. Sljedeći primjeri potječu iz 133. glave, koja govori "o blagdanima i onima koji u te dane rade". Primjerice, ime apostola Barnabe u latinskom rukopisu navedeno je kao *Bernabe*, a isti oblik nalazimo u talijanskom prijevodu ove statutarne glave iz 17. stoljeća. Priređivač ga je ispravio u *Barnabe*, pa to može upućivati na njegovo nastojanje da imena navodi u klasičnolatinskom obliku. No postupak nije isti pri navođenju ostalih svetačkih imena, pa je tako ime svete Marije Magdalene (u rukopisu *sancte Marie Madalene*) prepisano uz umetanje grafema *n*, kojeg u tekstu nema, pa piše *sancte Marie Mandalene* (!). Pitanje je, ako je želio imenima dati klasičnolatinski oblik, zašto onda nije ispravio u *Magdalena*, već u talijansko dijalektalno *Mandalena*. Također i ime svetoga Siksta (a koje se pojavljuje u genitivnom obliku *Sisti*, dok bi klasičnolatinski oblik glasio *Sixti*) ostavlja romanskim. Što se, pak, tiče imena Marije Magdalene, razumnije bi rješenje bilo prepisati ga kako stoji u rukopisu, pa ga u bilješci ispraviti i/ili komentirati. Jasno je naime da je riječ o venetskom ili kojem lokalnom romanskom obliku (tal. *Maddalena*, mlt. *Madalena*, s obzirom na to da talijanski dijalekti sjeverno od linije La Spezia – Rimini nemaju takozvanih *geminata*).

Nadalje, priređivač je, i dalje u glavi 133, kraticu za ime svetog Ivana razriješio kao *Ioannis* (G. sg.), a u rukopisu stoji *Iohaîs*. Odlučio je dakle ne bilježiti grafem *h*, iako on postoji u toj kratlici. No nekoliko redaka dalje ostavlja *Iohannis*, kako i stoji u latinskom rukopisu na mjestu gdje je jasno ispisana čitava riječ, pa bi bilo logično da se ovo ime dosljedno bilježi s *h*. Kod imena svetog Stjepana dopušta različite grafije, pa vjerno prepisuje *Stephani martiris* i *Stefani et Iohannis*, a potonji tretman svetačkih imena u prepisivanju srednjovjekovnog teksta čini se

najispravnijim. Ona su naime razumljiva i kada je prepisano pravopisno kolebanje, a time se izvrsno dočarava duh srednjovjekovlja, kada kompetencija u poznavanju latinskog jezika nije zahtijevala i grafijsku preciznost u smislu klasičnog latiniteta. Emendacije pravopisnih rješenja izvornika nužne su samo kada bi originalna grafija narušila razumljivost teksta i kod razrješavanja kratica, ali i tada ih treba razriješiti tako da budu usklađene s ostatkom teksta. Dakle, ako svugdje u tekstu stoji *tanquam*, i kada je ta riječ pokraćena pisat ćemo *tanquam*, a ne *tamquam*, čega se priređivač uglavnom drži, ali taj princip ipak napušta kod oblika *Iohannis*.

Neobična je i ispravka u dijelu "*item festa sanctorum beate Marie Virginis, Mathei apostoli, Michaelis (...)*", kako stoji u rukopisu u istoj statutarnoj glavi. Priređivač je intervenirao nepotrebno ispravljajući autore srednjovjekovnog teksta, pa je premjestio riječ *sanctorum* iza *beate Marie Virginis*, uz napomenu u bilješci kako redosljed iz rukopisa nije ispravan, ali bez objašnjenja zašto je tako. Ostaje nam pretpostaviti da se možda vodio logikom kako Blažena Djevica Marija nije svetica, već je iznad svetaca. Ovim se zahvatom nepotrebno mijenja tekst prijepisa, što narušava pravila priređivanja gradiva jer taj dio nije sporan s gledišta čitljivosti ili uklopljivosti u tekst, a nema ni naznaka da je bilo kasnijih intervencija u njega (*emendatio secunda manu* ili *glosa*). Primjerenije bi bilo da je autor u prijepisu ostavio originalni redosljed riječi, a u bilješci ga prokomentirao kako već sam smatra da bi trebao teći, a ne obratno, kako je učinio.

Primjedba se može dati i tome što primjerice nisu uvrštena Zjačićeva čitanja Dvigradskog statuta. To bi ponešto povećalo broj bilježaka uz latinski tekst, no da je izdanje obogaćeno takvom vrstom kritičkog aparata, bilo bi još korisnije. Dobro je ipak što se bilješkama ukazuje, među ostalim, na razlike u naslovima statutarnih glava, iako ni to nije prošlo bez grešaka. Recimo, na jednom je mjestu previđena kratica za treće lice pasiva glagola, pa u C 153 stoji *De re placitata et iterum questionata*. No, u rukopisu ne piše *questionata* nego *questionatur*, stoga je bilješka 73, u kojoj se ukazuje da u indeksu na početku statuta piše *questionatur*, za razliku od naslova u tekstu, suvišna jer su oba ova naslova identična. Možda bi bolje bilo da je ta bilješka upotrijebljena za kakvo jezično objašnjenje.

Priređivač upozorava na neobične oblike oznakom (!) koja prati riječ ispisanu onako kako to ne bismo očekivali. Možda bi bilo prikladnije i da je oblik za ime grada Rovinja prepisan onako kako stoji u rukopisu *Rubinium* (C 144), ali sa znakom (!) te bilješkom u kojoj bi se taj oblik eventualno ispravio u *Rubinum*, uz kakav etimološki komentar. Naime današnji oblik Rovinj (tal. *Rovigno*, istriot. *Ruveigno*) sugerira da je govoreni oblik bio upravo *Rubinium*, pa bi se to moglo ukratko raspraviti u bilješci.

Prijepis bi bio sasvim u skladu s trudom priređivača da se nisu potkrala ispuštanja nekih riječi: tako u C 56 treba stajati *medietatem dicte pene*, a ne *medietatem pene*, u C 60 *pro castrato et his similia*, a ne *pro castrato et similia*, u C 78 *in ipsis bonis habeat nec*, a ne *in ipsis bonis nec*, u C 87 *et sine fraude utilia dictorum*, a ne *et sine fraude dictorum*. U C 93 pročitano je *tradat et cedat*, a zapravo piše *tradat ac cedat*, u C 100 umjesto *per preconem Communis* piše samo *per preconem*, u C 106 nedostaje veznik pa piše *lignamina, frascaleas*, a treba *lignamina vel frascaleas*. U C 131 u rukopisu stoji *sufficientia ad debiti satisfactionem*, a prepisano je *sufficientia et ad debiti satisfactionem*. U C 133 *et per totidem post* prepisano je kao *et totidem post*, ali je priređivač naknadno dodao prijedlog *per* tekstu na početku fol. 48v, pa umjesto *et totidem post* ovdje piše *et per totidem post*. Nadalje, u C 135 treba pisati *a castro*, a ne *de castro*, dok je u C 165 umjesto *viginti quinque*

parvorum teneatur prepisano samo *viginti quinque teneatur*. U C 178 stoji *absque alio dacio*, a treba *absque aliquo dacio*, a u istoj je glavi rukopisno *quod non ludat* u transkripciji izgubilo *non*, pa piše *quod ludat*. Ove greške zacijelo valja prije pripisati umoru koji nastaje kada se duže vrijeme transkribira nego namjernim intervencijama. Unatoč tome, jasno je da sve navedeno može malo-pomalo izmijeniti smisao teksta, a potom nužno i utjecati na prijevod.

Uzmu li se u obzir ovdje iznesene pogreške, bez obzira na to jesu li nastale prilikom prepisivanja ili tijekom daljnjeg priređivanja teksta za tisak, jer ni tu mogućnost ne smijemo isključiti, ne treba čuditi kako nam stari spisi koji su puno puta prepisivani dolaze u brojnim verzijama, pa zato i jest potreban kritički aparat, gdje će se navesti varijante teksta. Čitanje starih rukopisa mukotrpan je posao, a zamor usmjerava prepisivača da vidi ne ono što piše, već ono što zna da bi moglo pisati. Srećom, izdavači su nam uvrštenjem preslika statuta pružili mogućnost da sami pročitamo tekst, a dodavanjem digitalnih verzija latinskog i kasnijeg talijanskog primjerka mogućnost da ih usporedimo. Tako se zainteresiranima omogućuje da, naučivši tumačiti gotičke kratice i izvještivši se u čitanju kurzivne gotice, sami propitaju koliko se priloženi talijanski prijevod razlikuje od svog latinskog predloška. Naravno da je ovo najrecentnije izdanje Dvigradskog statuta, unatoč navedenim zamjerkama, korisno vrelo svakovrsnih podataka, pa i takvih koji će sigurno zanimati one koji se požele baviti istarskim latinitetom. Valja imati na umu da pogreške pri prepisivanju postoje, ali one nisu tolike da bi umanjile važnost rada oko kojeg su se autori i priređivači ove knjige toliko potrudili, kao i da je to zahtjevan posao s puno detalja.

Nadalje, recimo još da je izdanje obogaćeno kazalima glava ("Indices capitulorum / Kazala glava"), a to su "Index rerum / Indice delle materie" (312-326) te "Stvarno kazalo", što će reći: kazalo pojmova ili stvari (327-339), zatim "Indeks locorum / Kazalo mjesta" (340), "Indeks personarum / Kazalo osoba" (341) i "Indeks nominum sacrorum / Kazalo svetih imena" (341). U svim su tim kazalima pojmovi navedeni abecednim redom, samo uz oznaku glave ili glava u kojima se riječ može pronaći, ali bez navođenja minimalnog konteksta. Kazala su jasna i pregledna, pa olakšavaju snalaženje u tekstu. Premda su brojevi statutarnih glava u njima navedeni arapskim brojkama, isto, nažalost, nije učinjeno u hrvatskom tekstu. Iako je, naravno, u hrvatskom pravopisu moguće koristiti se rimskim brojkama, rijetki su vješti u tome, a valja uzeti u obzir da se u uvodu knjige navodi da je namijenjena raznovrsnoj publici, dakle i onoj manje upućenoj u pisanje rimskih brojki. Osim toga, raznolikom se pisanju brojki (u bilješkama su glave ipak navedene rimskim brojkama, za razliku od kazala) može zamjeriti nekonzistentnost, što stvara dojam da je taj dio knjige pripreman na brzinu. U latinskom prijepisu brojke su prepisane kako i stoje u rukopisu: npr. *Capitulum CXXVIIIor*.

Poznavateljima latinskog jezika znatno će koristiti gore spomenuti "Index rerum...", koji čine pojmovi na latinskom jeziku, kao i oni na talijanskom, koji su otisnuti kurzivom. Imena mjesta u "Index locorum / Kazalo mjesta" navode se na latinskom, nakon čega slijedi hrvatski naziv. U "Index personarum / Kazalo osoba" uz imena na latinskom navedene su i titule njihovih nosilaca, a slijedi prijevod titule navedenih osoba na hrvatski jezik. Principom navođenja imena kao u Kazalu mjesta, dakle najprije latinsko, pa hrvatsko ime, poslužili su se priređivači i u "Index nominum sacrorum / Kazalo svetih imena". Popis korištenih izvora, a i literature (353-356) ostavlja široku mogućnost daljnjeg upućivanja u povijest Dvigrada, pa i šire.

Izdanje *Statuta Communis Duorum Castrorum* zaslužuje pozornost javnosti, s obzirom na to da je doista prvi od dragulja u, kako je to slikovito sročeno u uvodniku ediciji, *kolani* koju će činiti jedan do drugoga poredani statuti istarskih gradova. Objavljivanje Dvigradskog statuta u tom kontekstu put je k osvjetljavanju dijelova istarske, a time i hrvatske povijesti, ali jednako tako i povijesti zemalja koje su do danas vladale Poluotokom. Istarski su statuti brojni i spadaju među najstarije takve dokumente na tlu Hrvatske, pa ako se ostvari ambiciozan plan izdavača, možemo se nadati da će se otvoriti uvid u pravnu svakodnevicu niza nekadašnjih istarskih *komuna*. Dakako, tu nikako ne smijemo smetnuti s uma koliko znači ovo objavljivanje i koliko će objavljivanje preostalih statuta značiti proučavateljima srednjovjekovnog latiniteta te otkrivanju specifičnosti latinskog jezika Istre, u kojem se odražavaju utjecaji istriotskih i istrovenetskih, pa i, u manjoj mjeri, slavenskih dijalekata. Upravo u ovom segmentu pravni dokumenti takvoga tipa nude opsežnu građu za jezikoslovna kao i užefilološka istraživanja, pa je potrebno da budu iščitana s najvećom mogućom pomnjom i “ojačana” što potpunijim pomoćnim aparatom.

Violeta Moretti

Velika bilježnica Zadarskoga kaptola, priredili Damir Karbić, Maja Katušić i Ana Pisačić, Srednjovjekovni registri Zadarskoga i Splitskoga kaptola, vol. 2 / *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, sv. 13, Hrvatski državni arhiv, Zagreb 2007., 301 str.

U izdanju Hrvatskoga državnog arhiva u Zagrebu objavljen je 13. po redu broj časopisa *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*. U njemu se nalazi jedan od najstarijih registara zadarskoga kaptola kao javnopravne institucije pod nazivom *Quaternus magnus capituli Iadrensis (1380. – 1392.) ser Petri dicti Perencani de Lemictis de Padua imperiali auctoritatae notarii et communis Iadre iurati et tocius Capituli Iadrensis scribe*. Navedeni izvor odnosi se na razdoblje od 1380. do 1392. godine, a čuva se u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu i pripada osnovnom fondu njegove Zbirke kodeksa. Ovaj kaptolski registar za objavljivanje su priredili Damir Karbić, Maja Katušić i Ana Pisačić.

Pisar ovog kaptolskog registra bio je javni bilježnik Petar Perencan pok. gospodina Azona de Lemictis iz Padove, koji je u Zadru djelovao punih trideset godina. U uvodnom dijelu priređivači su dali kratak prikaz biografije i djelovanja toga bilježnika. Perencan je, ističu, istovremeno obavljao i poslove za Veliki sudbeni dvor zadarske komune (*Curia maior civilium*), a bio je i pisar zadarskog kaptola.

Registar zadarskog kaptola koji se odnosi na razdoblje od 1380. do 1392. godine, a koji je ovdje objavljen, uredno je restauriran i uvezan, a pojedini listovi uglavnom su dobro očuvani, dok numeracija listova ne odgovara u potpunosti originalnom redosljedu dokumenta. Priređivači također upozoravaju kako ni rukopis nije sačuvan u cijelosti, već se radi o dvanaest skupina listova, s ukupno 49 folija.

Dokumenti su u originalnom rasporedu uglavnom slijedili jedan drugi, ali ipak ne u potpunosti kronološki zbog vremenske razlike između pravnog čina i sastavljanja dokumenta i njegova upisa u registar.